

DÒNG HỌ CỦA NGƯỜI TA - ÔI, CƠ - TU VÀ VÂN KIỀU

NGUYỄN XUÂN HỒNG

Đối với các tộc người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều dòng họ có một vai trò đặc biệt quan trọng trong đời sống xã hội cũng như trong hôn nhân và gia đình. Về vấn đề này ít nhiều cũng đã được các tác giả: Phan Hữu Dật, Nguyễn Hữu Thấu, Phạm Quang Hoan, Nguyễn Văn Tiệp, Vũ Lợi... đề cập đến trong các bài nghiên cứu của mình (1). Ở đây, trên cơ sở những tư liệu điền dã thu thập được trong thời gian qua, chúng tôi chỉ trình bày thêm về tổ chức và quan hệ dòng họ của các tộc người này.

I. TỔ CHỨC DÒNG HỌ

Theo quan niệm của người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều, dòng họ (*Yă, Cabu, Mu*) là một tập hợp những thành viên có cùng huyết thống tính theo dòng cha. Đó là những người anh em ruột thịt, cùng dòng máu theo trục hệ hay bàng hệ. Những người cùng một dòng họ còn bao gồm cả những người con dâu của dòng họ như vợ, mẹ, bà, cháu dâu, bà bác, bà thím... Những người con gái khi đã đi lấy chồng, khi đã hoàn tất "lễ khời" sẽ thuộc về dòng họ nhà chồng. Những người con nuôi khi đã được gia đình, dòng họ, tổ tiên thừa nhận (đã trải qua lễ gia nhập họ) sẽ có những quyền lợi và nghĩa vụ như những thành viên khác của *Yă, Cabu, Mu*.

Đối với đồng bào Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều dòng họ đã hình thành từ lâu đời. Mỗi một dòng họ (*Yă, Cabu, Mu*) đều có những tên gọi riêng.

Đồng bào thường lấy tên động vật, thực vật, tên địa danh (núi, sông, suối...) đặt tên cho dòng họ... Mỗi một dòng họ đều có một

sự tích riêng kể về nguồn gốc của mình. Người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều có rất nhiều *Yă, Cabu, Mu* với những tên gọi khác nhau. Chúng tôi đã sơ bộ thống kê được các dòng họ của 3 tộc người này như sau:

TT Tộc người	Dòng họ	Vật kiêng, vật tổ
I. Ta-ôi		
1	-Yă A út	Con bìm bịp
2	-Yă Tu Vel	Con mèo
3	-Yă A Choh	Không ăn thịt chó
4	-Yă A Vô	Con vượn
5	-Yă Caraaay	Không dùng lá dong
6	-Yă Plăng	Không dùng cỏ tranh
7	-Yă Kêr	Gỗ kiên kiên
8	-Yă Tupāl	Cối giã gạo
9	-Yă Mêta	Bọt nước
10	-Yă Avets	Chim azin
11	-Yă Pirim	Không ăn thịt gà
12	-Yă Hos	Không ăn thịt lợn rừng
13	-Yă Paleng	Không ăn thịt nai
14	-Yă Kê	Không ăn thịt mèo
15	-Yă Plup	Không ăn thịt rái cá.
II. Cơ-tu		
16	-Cabu Acho	Không ăn thịt chó
17	- Cabu Nodork	Không ăn thịt bò
18	- Cabu A rét	Không ăn thịt kỳ nhông
19	-Cabu AVô	Không ăn thịt vượn
20	-Cabu Lêmoib	Không ăn thịt khỉ
21	-Cabu Ta mương	Không ăn thịt con trút
22	-Cabu A ren	Không ăn thịt gấu

(1)- Phan Hữu Dật, *Quan hệ hôn nhân và gia đình ở dân tộc Vân Kiều*, T.C. Dân tộc, số 44, Hà Nội 1964.

- Nguyễn Hữu Thấu, *Đôi nét về quan hệ hôn nhân - gia đình người Pa-cô, Pahy và Cau ở tây Thừa Thiên Huế - Quảng Nam*, TCDTH, số 1-1976.

- Phạm Quang Hoan, *Về quan hệ hôn nhân và gia đình người Cơ-tu*, DTH số 4-1979.

- Nguyễn Văn Tiệp, *Về tổ chức xã hội và quan hệ dòng họ của người Pa-cô ở BTT*, DTH, số 4-1976.

- Vũ Lợi, *Cơ cấu tổ chức làng Bru cổ truyền ở huyện Hương Hóa BTT*, DTH, số 2-1987.

TT Tộc người	Dòng họ	Vật kiêng, vật tổ
23	-Cabu Plin	Không ăn thịt con kiến cánh
24	-Cabu Plen	Không ăn trái cây plen
25	-Cabu Prin	Không ăn trái cây prin
26	-Cabu Ating	Không dùng lá dong
27	-Cabu Hoih	Không ăn thịt gấu
28	-Cabu A Viết	Không uống rượu mía
29	-Cabu Hiên	Không ăn ong vàng
30	-Cabu Alãng	Không ăn đợt cây a lãng
31	-Cabu Rapat	Không dùng cây rapát
32	-Cabu Huynh	Khi ăn không được ngửi
III. Vân Kiều		
33	-Mu Xôm	Không ăn thịt hổ
34	-Mu Heng	Thờ con ong vàng
35	-Mu Raboi	Tên con sông Raboi
36	-Mu Tabeng	Thờ con rùa
37	-Mu Apai	Tên sông Sperieng
38	-Mu Adoa	Tên núi Adoa
39	-Mu Xartang	Nơi có nhiều tre
40	-Mu P Tứ	Không ăn con cá giống cá trê
41	-Mu Húc	Tên suối Húc
42	-Mu Ublêng	Có nghĩa tốt đẹp
43	-Mu Pai	Không ăn thịt chó
44	-Mu Ralu	Tên suối Ralu
45	-Mu Xamia	Tên suối Xamia
46	-Mu Choa	Nơi có nhiều cát

Những dòng họ mà chúng tôi thống kê chưa đầy đủ trên đây, có thể là những dòng họ gốc, nhưng cũng có thể là những dòng họ mới được phân chia sau này. Nguyên nhân phân chia những họ lớn ra thành những dòng họ nhỏ là do yêu cầu nội tại của từng tộc người quy định (do dân số đông lên, do địa vực cư trú bị xáo trộn, do yêu cầu phải đảm bảo nguyên tắc ngoại hôn...). Ngày chia họ ở các tộc người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều được tiến hành rất trọng thể và là ngày hội vui chơi của cả làng (vil). Tuy nhiên các dòng họ mới được phân chia phải trải qua 2 năm thử thách. Trong thời hạn 2 năm đó các thành viên của họ cũ và họ mới tách ra không được lên nhà nhau. Có như vậy mới làm cho con ma chung của dòng họ quên đi. Bởi thế, thông thường mỗi lần chia họ cũng là mỗi lần tách làng. Các thành viên của dòng họ mới sẽ tới một vùng đất khác sinh cơ lập nghiệp.

Dòng họ của người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều ngoài tổ chức Yă, Cabu, Mu còn có các tổ

chức khác như *toong*, *tóp*, *tô*, *tông*, *xâu*... Những người cùng một toong, *tóp*, *tô*, *tông*, *xâu* bao giờ cũng gắn bó hơn những người cùng một Yă, Cabu, Mu. Đây chính là tổ chức của một nhóm gia đình nhỏ có quan hệ thân tộc trực hệ, là những "bếp" có cùng một người cố, người ông chung. Cụ thể ở người Ta-ôi, những hộ gia đình cùng một toong, *tóp* là những hộ gia đình (bếp) trên bếp êgô (+1, +2, +3...) và dưới bếp êgô (-1, -2, -3...). Theo nghĩa đó, những bếp thân tộc trực hệ của anh trai hay em trai êgô làm thành một toong, *tóp*, khác, cùng cư trú trong ngôi nhà sàn dài.

- Ở người Cơ-tu những "đung lớn" (gia đình lớn) có từ 3, 4 thế hệ theo trực hệ trở lên được đồng bào gọi là *tô* hay *toô*.

- Ở người Vân Kiều, cụm các gia đình nhỏ có cùng một ông cố chung sống quây quần bên nhau được xem là cùng một *tông*, một *xâu*...

Như vậy có thể xem toong, *tóp*, *tô*, *tông*, *xâu* là các phân chi dòng họ. Khi có đủ điều kiện những phân chi này có thể phát triển lên thành những dòng họ mới. Đây có thể là tổ chức patronymie ở các tộc người này.

Mỗi một Yă, Cabu, Mu của người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều đều có một người đứng đầu (trưởng họ). Người trưởng họ có thể là cha truyền con nối, nhưng cũng có thể được bầu lên qua các hội nghị dân chủ. Người trưởng họ phải đảm bảo những tiêu chuẩn như am hiểu phong tục, tập quán, nắm rõ mồ mả cha ông, lăm lý lẽ, nhanh nhạy trong giao tiếp ứng xử... Người trưởng họ có khá nhiều quyền hạn trong dòng họ. Ông cũng là một trong những thành viên của hội đồng già làng.

II. QUAN HỆ DÒNG HỌ

Đối với các tộc người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều, các thành viên dù là trong một "đung" (gia đình), trong một toong, *tô*, *tông*, *xâu* (phân chi họ) hay trong một Yă, Cabu, Mu (dòng họ) đều gắn bó chặt chẽ với nhau trên

các lĩnh vực sản xuất, cư trú, hôn nhân, ma chay, tôn giáo... Từ lâu, ở đồng bào đã hình thành tập quán, khi một gia đình nào đó phát rầy hay thu hoạch, các gia đình khác có nghĩa vụ đến giúp đỡ. Sự hợp tác trong làm ăn là một yếu tố tích cực trong đời sống cộng đồng... Vào những lúc mất mùa, đói kém hay đau ốm, họ cứu mang, bảo vệ nhau. Tính cộng đồng dòng họ này chính là sự biểu hiện cao của tính cộng đồng làng bản. Trước kia mối quan hệ giữa “đưng” “Yă”, “Cabu”, “Mu” và “Vil” trong các tộc người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều là mối quan hệ rất mật thiết. Lúc bấy giờ có thể “đưng lớn” (gia đình lớn của người Ta-ôi) là “Yă” (dòng họ) và “Yă” cũng là “vil” (bản làng). Các gia đình của một dòng họ thường sống chung với nhau trong một ngôi nhà sàn dài (người Ta-ôi, Cơ-tu) hay trong các ngôi nhà sàn nhỏ sát bên nhau (người Vân Kiều)... Rõ ràng địa vực cư trú chung là một tiền đề tạo nên sự cố kết vững chắc trong các mối quan hệ kinh tế - xã hội của dòng họ. Các gia đình của dòng họ chỉ thích sống sát kề bên nhau. Tâm lý quần tụ theo dòng họ này còn tồn tại khá đậm nét ngay cả khi địa vực cư trú được mở rộng (trong một vil có nhiều dòng họ khác nhau cùng cư trú). Đó chính là việc trong một làng các gia đình của những dòng họ khác nhau không sống xen kẽ mà sống thành từng cụm gần nhau. Hiện nay kiểu cư trú này vẫn còn khá phổ biến trong các tộc người này. Ví dụ, vil A Doa (Hướng Lập) có 3 mu Xôm Ko, Xôm Chanh, Xôm Bia phân chia thành 3 khu vực cư trú theo dòng họ rất rõ ràng. Đặc điểm cư trú theo dòng họ này còn được áp dụng cho cả những người đã mất. Đó là việc người chết bắt buộc phải chôn theo khu vực nghĩa địa của dòng họ trong “rừng ma” của làng. Trong từng khu vực nghĩa địa của dòng họ, đồng bào còn phân ra chỗ đất của từng toong, tốp hay của từng hộ gia đình. Tập tục của đồng bào quy định: ông bà chết chôn ở trên cao, con cháu chôn chỗ thấp hơn...

Hàng năm các dòng họ đều tập trung về nhà trưởng Mu để cúng tổ tiên. Việc cúng này do người trưởng Mu chủ trì. Các hộ gia đình có nghĩa vụ đóng góp lương thực, thực

phẩm... Đây cũng là dịp người trưởng họ kể cho con cháu nghe về sự tích tổ tiên, về những cấm kỵ của dòng họ. Đồng bào không bao giờ để cho người của dòng họ khác chết trong nhà của mình. Luật tục cũng cấm kỵ việc người trong dòng họ lấy nhau. Người ta coi hiện tượng lấy nhau trong dòng họ là loạn luân. Đối với những ai vi phạm luật tục này sẽ bị ghép vào tội “a-găm”, “tận” hay “a-é”. Hình thức trừng phạt đối với những tội này là bắt ăn thức ăn thừa của heo, cao hơn là bị giết hay bị đuổi ra khỏi cộng đồng.

Như vậy, tổ chức dòng họ của người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều không giống như một cơ cấu hành chính, không chịu sự điều khiển của các cấp chính quyền... Sự vận hành của dòng họ dựa vào luật tục, vào tình cảm, ý thức... của các thành viên trong dòng họ. Nét đặc thù của dòng họ ở các tộc người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều là sự khép kín, là tính cộng đồng, tính dân chủ... Những đặc tính này đã tác động rất mạnh đến quan hệ gia đình, quan hệ hôn nhân trong các tộc người ở miền tây Thừa Thiên Huế. Cổ nhiên sự tác động này, bên cạnh mặt tích cực, cũng bộc lộ những nét tiêu cực.

Thực tế cho thấy đồng bào Ta-ôi, Cơ-tu chỉ thực hiện tốt chủ trương giải thể các gia đình lớn thành các gia đình nhỏ khi mà các hộ gia đình nhỏ vẫn được cư trú gần nhau. Đồng bào Vân Kiều lại chấp nhận tình trạng xen cư giữa các dòng họ, giữa các tộc người, nhưng không ồ ạt mà phải tiến hành từ từ. Xu thế kết hôn với những người khác tộc (nhất là với người Kinh) trong lớp trẻ ngày một gia tăng. Các cuộc hôn nhân hỗn hợp dân tộc rõ ràng có một ý nghĩa rất lớn trong sự phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội trong các tộc người hiện nay. Tuy nhiên, các cuộc hôn nhân khác tộc này thường bị người già phản đối... Vì thế, trong việc thực hiện chủ trương quy hoạch và phân bố lại cư dân; trong việc tiến hành định canh - định cư, xây dựng nông thôn mới... phải tính đến các mặt tích cực và tiêu cực của đặc tính dòng họ. Có như vậy, chúng ta mới hy vọng xây dựng thành công đời sống mới ở vùng các tộc người Ta-ôi, Cơ-tu, Vân Kiều và các vùng dân tộc khác.